

ПОЛІТИЧНА ФІЛОСОФІЯ ФЕОФАНА ПРОКОПОВИЧА

В історії політичної філософії помітне місце займає видатний український філософ, богослов, політичний і церковний діяч, поет і учений Феофан Прокопович. Він народився в Києві у міщанській родині. Рано став сиротою, виховувався дядьком, навчався у Київській академії, а коли підійшов курс богослов'я, він бажав вивчати його за кордоном. Для цього Феофан прийняв уніатство, навчався в колеґіумі св. Атанасія (Рим) та університетах Німеччини і Швейцарії. 1702 року в Почасві майбутній геній знову став православним, через два роки повернувся до Києва і прийняв чернецтво під іменем Феофана Прокоповича. Саме так звали його дядька. Справжнє ж ім'я Феофана Прокоповича – Єлисей Церейський.

З поверненням до Києва життя Ф. Прокоповича змінилося кардинально. Він почав читати в академії поезію, математику, риторіку, теологію та філософію. Згодом став ректором академії. А невдовзі його помітив Петро I, який відвідав Київ у зв'язку з воєнними діями. Цар взяв Феофана з собою в похід, а потім викликав до Росії. З цього часу Феофана Прокопович стає помітною постаттю в російській політиці. Маючи міцні наукові, освітні та світоглядні зв'язки з Європою, він фактично очолив західницьке крило петровських реформ. Цьому сприяло і те, що Феофан Прокопович був талановитим вченим, дуже освіченим, по-європейському вихованим. Крім української, володів російською, грецькою, латинською, польською, англійською, французькою, німецькою, шведською мовами. Такої бібліотеки, як у нього, не було ні в кого. Для порівняння зазначу, що знаменита тоді бібліотека секретаря Французької академії Дорту де Мерана налічувала 3400 томів, бібліотека Прокоповича – 3193 книги. У Ломоносова було 670 книг.

Філософсько-політичні погляди Ф. Прокоповича, очевидно, ґрунтувалися на його теорії природного права і суспільного договору. Тут позиція Феофана багато в чому була дотичною поглядам англійського філософа того часу Т. Гоббса. Він розглядав людину як істоту надзвичайно егоїстичну, яка заради власного "Я" не зупиняється ні перед чим. Тому держава логічно обґрунтовувалася Ф. Прокоповичем як найкращий спосіб обмеження людського егоїзму. Якби не держава, - говорив Феофан, - вже давно б земля була пустою і давно б уже рід людський зник. Однак саме державна форма життя людей здатна протидіяти такій перспективі. В явищі держави закономірно відображається розум людини і божественний промисел. Рано чи пізно люди змушені обмежити власний егоїзм і утворити громадянський союз, добровільно обмеживши власну свободу для загальної користі. Таким чином в історії людей виникає проблема створення державної влади.

Ф. Прокопович особливу увагу звернув на питання про характер держави. На його думку, громадяни країни повинні відчужити свою волю на користь правителя і це відчужування має бути повним і незворотним. Найкраща форма державного правління – це абсолютна монархія. Така держава особлива важлива для Росії як дуже великої за територією країни. Інші форми держави (народоправство, аристократія) не відповідають інтересам Росії, - вважав Ф. Прокопович. Народоправство, або демократія – це шлях до хаосу і анархії, некомпетентного правління і вибуху індивідуального егоїзму кожного. Аристократія ж породжує смути в рамках правлячого класу і цим дестабілізує суспільство.

Разом з тим, Ф. Прокопович говорив про особливий характер абсолютної монархії. Він обґрунтовував ідею просвітницького абсолютизму. Найкращим володарем в умовах необмеженої монархії може бути лише освічений володар – "філософ на троні". Тут Феофан продовжував традицію Платона, який мудреця-філософа вважав взірцем справедливого правителя.

Виступаючи палким прихильником монархічної форми правління, Ф. Прокопович все ж таки не завжди був послідовним. В першу чергу це стосувалося його поглядів на взаємини держави і церкви. Будучи опонентом С.Яворського, який відстоював права церкви на світську владу, Феофан підтримав рішучі дії Петра I на закріпачення церкви державою. Він заперечував претензії церкви і закликав царя відмінити інститут патріаршества. На його думку, колективне правління церквою буде корисніше, ніж одноосібне.